

za prevlado nad Kranjsko in Marko" (166-170), "Mirovna pogodba v Čedadu novembra 1261 – Ulrikov poraz ali preišljena politična poteza?" (170-174) i "Končna Ulrikova zmaga in utrditev na Kranjskem" (174-180). U tim su potpoglavljima opisana Ulrikova nastojanja da kao nasljednik Andečsa Meranskih po ženskoj liniji ospori prava akvilejskih patrijarha na prostore Istre, Meranije i višnjegorske posjede, zbog čega je ulazio u otvorene sukobe s patrijarhom Grgurom. Na kraju su neprijateljstva tih dvaju rivala prerasla u savezništvo upereno protiv grofova Goričkih zbog njihove rastuće moći i agresivne politike prema Istri i Furlaniji. Istra i Hrvatska u tom su poglavlju zadnji put spomenute u cjelini naslova "Ozemeljski obseg dežele" (242-258) prilikom opisa zapadnih i južnih kranjskih granica.

Iznimno važno poglavlje knjige za slovensku medievistiku jest "Zaključek" (259-266), ali i u tom poglavlju gotovo da i nema mjesta a da se ne spomenu Istra, Meranija, Hrvatska i Dalmacija (npr. 259-262 i 264-265). Nakon njega slijede "Dodatki" (267-324) kao što su razni prilozi (267-278), kratice korištene u djelu (279-280), neobjavljeni i objavljeni izvori (281-284), korištena literatura (285-298), kazala povijesnih zemljovida, slikovnih priloga, tablica, grafikona i rodoslovnih tablica (299-302), sažetak na njemačkom jeziku (303-312) te stvarno i imensko kazalo (313-324).

Na unutarnjoj strani zadnjih korica otisnuta je i pjesma posvećena piscu knjige pod naslovom "Kaj praviš" koju potpisuje Tone Kuntner. Prikaz završavam prvim stihovima te pjesme: "Kaj praviš, Andrej, / ki si raziskoval zgodovino, / ki si preziral varno plitvino...".

Ivan Jurković

Knut Vikør, *Between God and the Sultan: A History of Islamic Law*, Hurst & Company, London 2005., 400 str.

Prema riječima samog autora, ova je knjiga "prvi uvodni udžbenik za povijest islamskog prava na engleskom jeziku od 1964. godine" (str. vi). Vikør nema namjeru usredotočiti se na sadržaj prava kao što su to, primjerice, činili Neil Coulson (*History of Islamic Law*) ili Joseph Schacht (*Introduction to Islamic Law*), već u prvi plan stavlja njegov povijesni razvitak. Udžbenik je kao takav prvenstveno namijenjen studentima islamskih studija, ali i svima onima kojima je potreban opći uvid u ovo izrazito složeno polje. Pokraj uvoda u opća načela i povijest islamskog prava izvjesno je – iako to autor nigdje izričito ne navodi – kako je u nastanku ove knjige prisutan još jedan cilj: Vikør se trudi razlučiti prošlost, ali i sadašnjost islamskog prava od stereotipa koje prosječni "Zapadnjak" gaji prema pojmovima kao što su šerijat (*Sharīa*) ili *hudūd* (kuranom propisane kazne). Naš je suvremeni svijet prožet "strahom od nepoznatog" u kojem se riječ "islam" nerijetko povezuje sa fundamentalizmom, primitivnošću i barbarstvom. Vikør se trudi raspršiti takve predrasude time što razotkriva "istinu" o šerijatu i islamskom pravu. Pri tome to čini nenametljivo, dopuštajući čitatelju da sam izvodi zaključke iz predstavljene građe.

Pored uvoda i četiri cjeline, od kojih se knjiga sastoji, od velike je važnosti izrazito bogat pojmovnik u dodatku. Budući da autor arapske riječi prevodi samo prilikom prvog spomena, pojmovnik znatno olakšava čitanje teksta, a ujedno služi i kao svojevrsni koncizni rječnik islamske pravne terminologije.

U uvodu (1-19) autor pokušava smjestiti islamsko pravo unutar kategorija modernog prava, te upozorava kako to nije nimalo jednostavno s obzirom na to da je ovdje riječ o pravnom sustavu koji nije ni kodificiran ni običajan (7), već se nalazi negdje između. Nakratko se dotiče nekih osnovnih pojmova kao što su kadija (*qādi*), koji, za razliku od još jedne uvriježene predrasude, ne sudi proizvoljno, već traži mišljenje muftije (*muftī*), čiji je zadatak otkriti i protumačiti "Božju volju" u slovu zakona (8). Zatim spominje različite metodologije preko kojih se može proučavati islamsko pravo u današnjem svijetu u kojem samo Saudijska Arabija ustraje u upotrebi klasičnog šerijatskog suda i procedura. U zapadnoj historiografiji prevladavaju tri "struje": *revizionisti* koji u načelu odbacuju muslimansku historiografiju (autentičnost *ḥadītha*, odnosno pravne tradicije), *antirevizionisti*, koji se usredotočuju na proučavanje sudske prakse, te *procesualni analitičari*, koji se prvenstveno zanimaju za pojedine stranke u sudskom procesu i "napadaju 'esencijalistički' pogled na islam" (16). Vikør, čini se, spada u posljednju skupinu, s obzirom da tvrdi kako je "kritika esencijalizma nužna i korektna" jer raspoloživi izvori, koji potječu uglavnom iz osmanskog razdoblja, dokazuju da je gledište stranke u sporu od neprocjenjive važnosti za razumijevanje sudske prakse.

Prva cjelina naslovljena "Theory of the Law" (20-88) bavi se principima i metodologijom prava. Zatim slijedi "The Application of the Law" (89-184) u kojem se prati povijesni razvoj "četiri škole" prava, kao i primjena njihova nauka na sudu. U trećoj cjelini "The History of the Law" (185-279) autor prikazuje interakciju prava i države, dotičući se usput i "alternativnih" sudova pored šerijata. Sami naslovi ne odgovaraju potpuno sadržaju s obzirom na to da je i u drugoj cjelini riječ o povijesti prava. Cjeline donekle prate kronologiju: dok je druga usmjerena ponajprije na klasični period i srednji vijek, treća se bavi islamskim pravom u osmansko vrijeme, ali i – što je posebno informativan i koristan dio ovog povijesnog pregleda – u moderno doba. U posljednjoj cjelini, "Some Areas of the Law" (280-344), Vikør predstavlja pravila šerijata u praksi, s naglaskom na kazneno, obiteljsko i trgovačko pravo.

U prvoj cjelini ("Theory of the Law") autor se dotiče svih bitnih točaka teorije islamskog prava. Na jasan i pregledan način objašnjava razvoj pravnih teorija, počevši sa sukobom između pristalica razuma (*ray*) i tradicije (*ḥadīth*) u formativnom razdoblju (25) koji je razriješio Al-Shāfi i time doveo do definicije sune kakvom je poznamo i danas: "ono o čemu je *ḥadīth* govorio". Kada je riječ o izvorima prava, Vikør nudi alternativu tradicionalnoj podjeli na četiri izvora koja "vjerojatno nije pravi način za objašnjenje razvoja znanosti o pravu" (31). Umjesto toga predlaže podjelu na tri razine s Kuranom i sunama kao jednako vrijednima. Kao argument u prilog tome kasnije u knjizi navodi primjer Al-Shāfija, koji je inzistirao na jednakosti ta dva izvora kako bi se odupro mišljenju manje skupine znanstvenika koji nisu priznavali nikakav autoritet osim Kurana (49). Ta je podjela jedini novi koncept koji autor uvodi u ovom dijelu knjige. Prisutni su i objašnjeni svi standardni pojmovi islamskog prava (*ijtihād*, *qiyās*, *Illa*, *ijmā* i dr.), ali je iznenađujuće što je abrogaciji (*naskh*) posvećeno vrlo malo mjesta i spominje se usputno (49). Budući da je riječ o udžbeniku, vrijedi spomenuti da se autor obilato služi grafičkim prikazima za ilustraciju procesa analogije (*qiyās*) (55) te tabelama za predstavljanje raznih podjela kao što su kuranski stihovi koji se odnose na pravo, kategorije pravila i dr. (33, 42, 45). Sa strane prezentacije materijala i opće strukture ta je cjelina vrlo solidan uvod u teoriju islamskog prava.

Druga cjelina ("Application of the Law") može se podijeliti na dva dijela. U prvom se izlaže povijest četiri škole prava: *Ḥanafīya*, *Mālīkiya*, *Shāfiīya* i *Ḥanbalīya* s osvrtom na njihove osnivače, geografsku raširenost te putove suradnje s obzirom na to da su svi pripadnici pojedine škole dijelili "osjećaj pripadnosti jednoj zajednici – sunitskoj" (106). Važno je napomenuti kako, po priznanju samog autora, kronologija osnutka škola u ovoj knjizi odstupa od tradicionalne historiografije za jedno stoljeće (oko 950. godine umjesto 800.), međutim to argumentira time što je logičnije očekivati formiranje središnjeg pravnog autoriteta – škola – nakon pada moći abasidskog kalifata nego u vrijeme snažne središnje političke vlasti (110). Vrlo koristan dodatak toj cjelini jest prikaz "malih igrača", odnosno "škola koje nisu uspjele" (114-121). Zatim slijedi detaljni prikaz šiitskog prava, u kojem je važna uloga dodijeljena imamu (*imām*), kojeg sunitsko pravo ne poznaje (121-139). Na kraju autor zaključuje da su "rješenja koja dva zakona nude u većini sudskih slučajeva slična ili jednaka", dok su razlike uglavnom ideološke naravi.

Drugi dio ove cjeline posvećen je pravnom postupku u kojem nailazimo na dva glavna sudionika, muftiju i kadiju, između kojih kao poveznica služi fatva (*fatwā*). Fatva, odnosno pravno mišljenje muftije, je "posljednjih godina politizirana, poglavito od strane onih koji Muslimane osuđuju na vjerskoj osnovi". Ipak se mora priznati da je "sadržaj fatve oduvijek bio neodređen" (142), tako da se zaista i mogla koristiti izvan sudnice i u političke svrhe. Pokraj manjeg izleta u kontroverze današnjeg postupovnog prava, ostatak ove cjeline sastoji se od solidnog i detaljnog prikaza dvije najvažnije figure u šerijatu, pri čemu je kod muftije naglasak na procesu formiranja pravnog mišljenja na temelju izvora prava. U tekstu posvećenom ulozi kadije čitatelj se upoznaje s praktičnim stranama suda, zakletvi, svjedoka i same sudske prakse. Vikør nas upozorava kako bi bilo pogrešno smatrati "teoriju o tome kako bi se sudac trebao ponašati" odrazom stvarnog stanja stvari s obzirom na to da ni svijet šerijatskog suda, kao što je uostalom to slučaj i u drugim društvima, nije bio pošteđen korupcije (183).

U trećoj cjelini ("The History of the Law") Vikør zapravo u nekoj mjeri razbija sliku koju je u prethodnim poglavljima sastavljao o šerijatskom sudu. Kada se čita o sultanovu (*mazālim*) ili policijskom sudu (*shurṭa*) postaje jasno da je šerijat u nekim dijelovima, a ponajviše u kaznenom pravu, zastario te su bile potrebne nove metode koje bi odgovarale promjenama u društvu. Kako ne bi opteretio čitatelja, Vikør se prihvaća problema jurisdikcije, te na temelju studije o pravu u gradu Kordobi u 11. stoljeću pokazuje kako se u biti radilo o pragmatičnoj "podjeli rada", pri čemu je čak i moćan sultan, kojem je policijski sud bio odgovoran, morao djelovati unutar općih smjernica šerijata (201).

Promjene u sudskom sustavu u osmansko vrijeme čine važan dio ove cjeline. Njihova je novina uvođenje kanuna kao zakona koji kadija mora primjenjivati uz šerijat, kao i promjena položaja muftije koji se od neovisnog znanstvenika pretvorio u državnog službenika. Promjenu nije izbjegla ni fatva, čije je izdavanje postalo neka vrsta rutine, a ujedno je znatno narastao i ukupni broj izdanih fatvi. Unatoč tome što je dio posvećen osmanskom periodu vrlo informativan, ipak je donekle prekratak. Bez obzira na ograničenja koja se nameću prilikom pisanja konciznog uvodnog udžbenika, najviše je preživjelih izvora upravo iz tog razdoblja, stoga bi opširnija razrada bila primjerenija. No, budući je autor koristio vrlo malo sekundarne literature u ovom dijelu knjige (citira manje od deset radova) moguće je da su potrebne dodatne studije o tom periodu povijesti islamskog prava.

Od posebne je važnosti posljednji dio ove cjeline posvećen islamskom pravu u moderno vrijeme koji opisuje razvoj i promjene šerijata u posljednja dva stoljeća. Budući da je ova knjiga prvi takav udžbenik u posljednjih četrdeset godina, upravo su posljednja desetljeća 20. stoljeća prvi put obrađena i dostupna čitateljima. Zbog utjecaja kolonijalnih sila i njihovih vlastitih pravnih sustava, došlo je do velike regionalne diferencijacije, a šerijat je, pored toga, suočen s problemom nekompatibilnosti s modernom kategorizacijom prava. U podjeli na nacionalno, međunarodno i univerzalno pravo šerijat zapravo ni nema svoje mjesto (225). Ovdje Vikør odstupa od čisto udžbeničke prezentacije materijala te nudi nekoliko rješenja za nadilaženje ovog problema. Ili bi šerijat mogao preuzeti određeno područje zakona, ili bi ga trebalo kodificirati. Budući da su oba rješenja izrazito problematična, nudi i treće, solomonско, rješenje: “neka utječe na nacionalno pravo koje samo po sebi ne tvrdi da je istovjetno sa šerijatom” (227). Ovdje se autor ukratko dotiče i koncepta “islamizma” te naglašava da “islamistički” pokreti koji zagovaraju povratak šerijata u islamskim zemljama rijetko razumiju tradicionalno islamsko pravo dublje od čisto simbolične razine (257).

Kao što i sam naslov (“Some Areas of the Law”) četvrte cjeline kaže, Vikør se usredotočuje na pojedine grane prava koje bi trebale “stvoriti dojam o pravilima šerijata koja su posljedica ove povijesti” (280). Pojedina poglavlja nose nazive “Criminal Law” (280-298), “Family Law” (299-325), i “Economy, Taxes and Property” (326-344). Kontrast između prva dva je očigledan: kazneno pravo najčešća je meta kritike sa Zapada, dok obiteljsko pravo čini najveći dio šerijata.

Što se tiče kaznenog prava, autor napominje da u islamskom pravu ne postoji pojam kaznenog prava u zapadnom smislu, s obzirom na to da progon kriminalaca nije u nadležnosti države, već oštećene stranke. Kratko ocrtava teške *hudūd* kazne, ali navodi i vrlo velik broj uvjeta koji su bili potrebni za njihovo izvršenje “što je očito bilo namjerno, budući da im je uloga bila odvratanje od zločina, a ne redovito primjenjivanje” (285). No, ipak je fleksibilnost bila na strani vlasti. Ako se kriminalca nije moglo osuditi po šerijatu zbog pomanjkanja dokaza, moglo ga se predati policijskom sudu, gdje su uvjeti bili znatno lakši za tužitelja. Sve ovo ocrtava sliku jednog vrlo fleksibilnog sustava, za razliku od današnje predodžbe o njegovoj rigidnosti.

Obiteljsko pravo predstavlja posebno područje Vikørova interesa. Napominje kako se ne može kritizirati ta grana šerijata ako se prethodno ne postave pravila usporedbe. Nepobitno je da postoji spolna diskriminacija, ali “ako uzmemo u obzir druge kulture iz vremena formiranja šerijata – kao što je predmoderna Europa – dolazimo do zaključka da je šerijat bio daleko napredniji po pitanju položaja žena, bilo da je riječ o ekonomskoj neovisnosti ili o razvodu braka koji je u kršćanskoj Europi bio nezamisliv”. No, isto je tako, “očito da šerijat sa svojim klasičnim pravilima predstavlja izraziti kontrast modernim predodžbama o jednakosti” (300). Neka od prava koja pripadaju ženama jesu primjerice pravo odbijanja mladoženje, a iako otac može udati malodobnu kćer, ona smije razvrgnuti brak kada postane punoljetna. Ujedno postoji i takozvani “uvjetni miraz” koji služi kao prevencija arbitrarnom korištenju prava na razvod koje mužu dopušta šerijat. Iako se žena smije razvesti samo uz presudu kadije, “suci su, barem u određenoj mjeri, shvaćali ovu neravnopravnost te su, kompenzacije radi, u pojedinim slučajevima više vjerovali ženi” (315). Vikør ukazuje i na praktično ograničavanje poligamije (323), kao i na veliku vrijednost koja se polagala na odgoj djece. Ovim i drugim

primjerima oslikava jednu vrlo humanu i pravednu sliku šerijata, drugačiju od zapadnjačke percepcije.

Posljednje poglavlje, pomalo nespretna naslova "Economy, taxes and property", ukratko ocrtava povijesni razvoj oporezivanja, kao i instituciju vakufa (*waqf*). Pokazuje i kako se moderne "islamske banke" nose s problemom poslovanja na rubu "lihvarstva", pri čemu se poštuje slovo, ali ne i duh zakona (328). U prekratkoj skici sustava zemljišnog poreza Vikør spominje "pravednu rentu" (*fair rent*), ali ne uvodi koncept "pravedne cijene" (*just price*) na kojemu se ova temelji. Iako pravedna cijena pripada obveznom pravu, kraći bi osvrt na nj u znatnoj mjeri olakšao razumijevanje razvoja i nastanka pravedne rente.

Between God and the Sultan izvrstan je udžbenik, premda kao samostalna knjiga nije prikladan za potpune početnike u islamskim studijima s obzirom na to da je povijesni kontekst sveden na apsolutni minimum. Vrlo bi koristan bio kratki opći pregled islamske povijesti, ali, kako je riječ o uvodu u povijest islamskog prava, zanemarivanje općeg povijesnog uvoda ne može se zamjeriti autoru. Stil i prezentacija sadržaja vrlo su moderni i razumljivi i vjerojatno odabrani kako bi olakšali svladavanje materije studentima. Korištenje modernih paralela i analogija govore tome u prilog, međutim Vikør ni u jednom trenutku ne skreće u popularno-znanstvene vode. Osim ponekih manjih nedostataka kao što su spomenuta abrogacija ili "pravedna cijena", ova je knjiga trenutno najbolji uvodni rad za povijest islamskog prava, te se može preporučiti svima koji se zanimaju za islamsko pravo i društvo.

Robert Kurelić

Franjo Šanjek, *Dominikanci i Hrvati: osam stoljeća zajedništva (13. – 21. stoljeće)*, Kršćanska sadašnjost – Dominikanska naklada Istina, Zagreb 2008., 402 str.

Dominikanski red (Bijeli fratri, Ordo fratrum praedicatorum) imao je u povijesti Crkve u Hrvata, ali jednako tako i u povijesti kulture, školstva i obrazovanja, iznimnu i višestruko potvrđenu ulogu. Knjiga akademika Franje Šanjeka "Dominikanci i Hrvati: osam stoljeća zajedništva" rezultat je autorova višedesetljetnog predanog rada na istraživanju brojnih sastavnica iz događanjima i prinosima prebogat prošlosti dominikanaca na hrvatskom tlu.

Djelo započinje uvodnim "Proslovom" akademika Luje Margetića (7) te – također uvodnim tekstom – o. Ivana Ike Mateljana, provincijala Hrvatske dominikanske provincije (9-10). Uvodni dio knjige (11-15) sažet je i pregledan osvrt na početke, ustroj i širenje Reda braće propovjednika u svijetu (posebice u doba srednjega vijeka), kao i na djelovanje dominikanaca na hrvatskim prostorima od osnutka prvih samostana dvadesetih godina XIII. stoljeća do najnovijeg vremena. Poglavlju je priložen i statistički pregled o brojčanom stanju dominikanaca (redovništva i samostana) u svijetu i u Hrvatskoj od 1217. do 1981. godine (15).

Prva od ukupno tri središnje cjeline knjige naslovljena je "Dominikanci na hrvatskom prostoru" (17-133). Cjelina započinje podrobnom raščlambom dolaska dominikanaca u Hrvatsku (djelovanje Pavla Dalmatinca te odluka Drugog općeg zbora dominikanaca u Bologni 1221., na temelju koje je započelo osnivanje samostana u Hrvatskom i Ugarskom Kraljevstvu). Pregledno se razmatraju početci djelovanja Reda dominikanaca u Istri (samostani u Novigradu, Poreču, Verudi i na Brijunima), zatim u Rijeci i duž Hrvatskoga primorja (prvi samostan utemeljen je u Pagu oko 1250. godine), pri čemu se veća pozornost poklanja povijesnom ra-